KOŁA TAJNEJ OŚWIATY

W środowisku szkolnym pierwszym oddolnie narzucającym się tematem dla tajnej oświaty w kołach samokształceniowych była dbałość o rugowany z rosyjskich szkół język polski. Polskie książki traktowano jako nośnik wiedzy z zakresu historii i literatury polskiej, i – jak napisał we wspomnieniach Wincenty Jastrzębski – pomagały one chronić polskość. Sam w klasie piątej założył ze swoim kolegą Władysławem Korotyńskim tajne kółko uczniowskie, któremu nadano nazwę „Strażnica", ponieważ głównym jego zadaniem było strzec ducha polskiego, mianowicie za pomocą nauki języka i literatury polskiej oraz historii i geografii kraju. [...] *kółko pracowało sprawnie pod przewodnictwem młodego studenta. W niedzielę odbywały się zebrania, na których członkowie odczytywali swe referaty, nade wszystko z dziedziny porozbiorowej historii Polski oraz wielkiej polskiej poezji.* W. Jastrzębski, *Wspomnienia*, Warszawa 1966, s. 22–23. Twórca „Strażnicy" wprowadził organizacyjną dyrektywę, że młodzież szkolna nie powinna zajmować się polityką, chyba że jej przedmiotem jest walka z rusyfikacją. W Łomży koło oświaty narodowej „Przyszłość" było dopiero wstępem do właściwej organizacji gimnazjalnej, która zaczynała się normalnie w klasie piątej i którą oznaczano liczbą X. Organizacja X kierowała niewidocznym życiem młodzieży nie tylko w gimnazjum męskim, ale i żeńskim, rzucała hasła, dawała wskazówki, przedsiębrała tajemne posunięcia, które nieraz dobrze dawały do myślenia władzom szkolnym z jednej, a społeczeństwu łomżyńskiemu z drugiej strony w czasie ostrzejszej polityki rusyfikacyjnej. Ona między innymi zmusiła władze szkolne do zaniechania nakazu śpiewów chóru uczniowskiego w farze, modłów za carską rodzinę w dni świąt rządowych.

Orzeł Biały – tajna centrala organizacyjna oświaty narodowej została założona w Łomży z inicjatywy wychowanków politycznych Wiktorii Głębockiej, która brała udział niemal we wszystkich dziedzinach życia społecznego w mieście. Wspólnie z synem Kazimierzem przyczyniła się do budzenia ducha narodowego, gromadząc w swoim mieszkaniu młodzież i starszych. Dom jej był zawsze składem literatury niepodległościowej. Promieniowała z niego praca konspiracyjna na miasto i okolicę. Tam też sprzęgły się pierwsze spoiwa pracy narodowej. Grupa jej wychowanków politycznych około 1900 r. założyła tajne stowarzyszenie Orzeł Biały, które w ciągu roku objęło całą gubernię i skupiło wokół siebie kilka tysięcy członków. Stowarzyszenie to postawiło sobie za cel niepodległość Polski przez uświadamianie jak najszerszych warstw społecznych. Dzięki temu towarzystwu setki egzemplarzy „Przeglądu Wszechpolskiego" i „Polaka" rozchodziło się wśród społeczeństwa; tysiące broszur, odezw i ulotek obiegało miasta i wsie w Łomżyńskiem. Wtajemniczeni członkowie założyli gęstą sieć kółek samokształceniowych, srogo prześladowanych przez rząd rosyjski. Opracowane na podstawie: W. Świderski, *Łomża*, Łomża 1925, s. 115–116.

Sofia i Wincenty Lutosławscy, Madryt 1887 r.

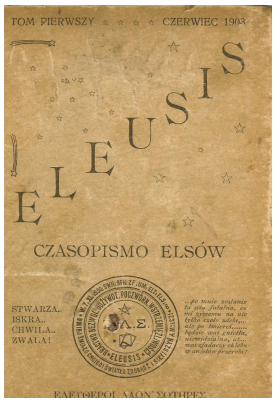

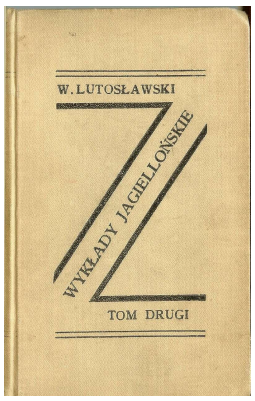

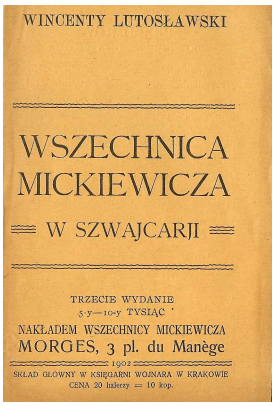

Wybrane książki autorstwa Wincentego Lutosławskiego, wydane za granicą w początkach XX w., po które sięgali m.in. uczniowie gimnazjalni w czasie nauki w kołach samokształceniowych: *Wszechnica Mickiewicza w Szwajcarii,* Morges–Kraków 1902; *Wykłady jagiellońskie*, t. 2, Kraków 1902; *ELEUSIS – czasopismo Elsów*, t. 1, Kraków 1903. Zbiory MPD

Klasa maturalna Bohdana Winiarskiego, Łomża 1903 r. B. Winiarski, *Nad Pissą, Wissą i Narwią*, Łomża, wyd. 3, s. 305

Zbiory MPM w Łomży

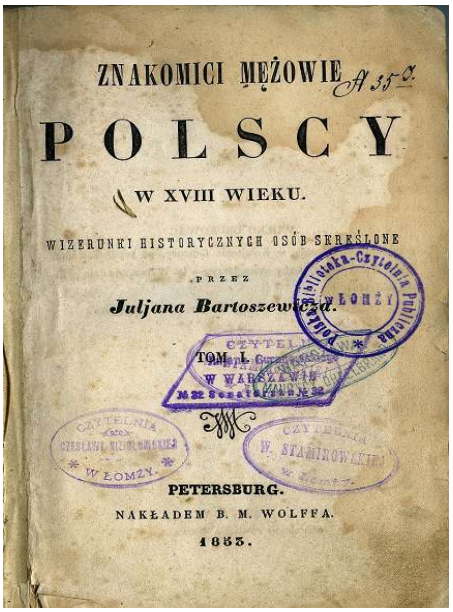

ZNAKOMICI MĘŻOWIE

POLSCY

W XVIII WIEKU.

WIZERUNKI HISTORYCZNYCH OSÓB SKREŚLONE

PRZEZ

Juljana Bartoszewicza.

TOM I.

PETERSBURG.

NAKŁADEM B. M. WOLFFA.

1853.

Polska Biblioteka Czytelnia Publiczna W ŁOMŻY

CZYTELNIA CIESZANÓW NIZIOŁOWSKIEJ W ŁOMŻY

CZYTELNIA W. STAMIROWSKIEJ W ŁOMŻY

Polskie książki o charakterze podręcznikowym będące w obiegu czytelniczym doby zaborów są niemymi świadkami burzliwych przemian społecznych zachodzących na tle politycznych uwarunkowań. Stempel czytelniany C. Niziołowskiej i W. Stamirowskiej przypomina o pierwszej publicznej łomżyńskiej czytelni oraz jej dalszych losach w odrodzonej Polsce w postaci Polskiej Biblioteki – Czytelni Publicznej w Łomży.

Fot. ze zbiorów Szkoły Podstawowej w Drozdowie

Wacława Lignowska prowadziła działalność narodowo-oświatową w Drozdowie, którą władze zaborcze próbowały kilkakrotnie zakończyć. Ryzykowała z poczucia obowiązku, zachęcona przykładem innych. Pierwszy kontakt z członkiniami Koła Oświaty Narodowej nawiązała za pośrednictwem ojców kapucynów z łomżyńskiego klasztoru. Miała też swój udział w przemycaniu pism narodowych z Krakowa. Znała w Łomży kilka pewnych osób stale otrzymujących „Przegląd Wszechpolski" i „Polaka". Dyplomowana nauczycielka posiadała znacznych rozmiarów prywatną biblioteczkę, z której książki udostępniała dzieciom, początkowo nielegalnie, a po odwilży październikowej 1905 r. w ramach biblioteki niezakazanych książek. Kierując drozdowską ochronką, prócz przewidzianych w oficjalnym programie zajęć, takich jak robótki, gry i zabawy, prowadziła tajne nauczanie. Choć dla najmłodszych były to początki edukacji, to miało znaczenie, że pierwsze litery, sylaby, wyrazy i zdania czytały w języku ojczystym. Dzieciom tym nikt nie musiał tłumaczyć, kim są urzędnicy carscy, bo obrazki z niezapowiedzianych kontroli uświadamiały im niesprawiedliwość zaborczej władzy. Wyjątkowa gorliwość śledcza czynowników pozostawiła niejeden ślad w archiwalnej dokumentacji dochodzeniowej. Drozdowska ochronka nie była tego odosobnionym przykładem.

PAMIĘĆ I TOŻSAMOŚĆ KULTURY NARODOWEJ

Teatr w Łomży miał wiele odsłon. Wyjątkowe narzędzie akcji charytatywnych na rzecz pomocy potrzebującym, w tym uczącej się młodzieży i chorym, przyciągało kreatywnych odtwórców teatralnych. Najbardziej znanym miejscem występów w Łomży był teatr Czochańskiego, na którego deskach przez wiele lat odbywały się popisy sceniczne głównie miejscowych zespołów amatorskich. Poza tym akcje na rzecz wsparcia finansowego odbywały się w wielu miejscach, przede wszystkim w placówkach oświatowych. Uroczyście świętowano jubileusze wybitnych postaci ze świata literatury, muzyki i teatru. W ich organizację włączało się wiele osób i instytucji. Prawdziwy bum sceniczny nastąpił jednak dopiero w okresie I wojny światowej za okupacji niemieckiej. Obecność Legionów Piłsudskiego miała istotny wpływ na skalę akcji. Obchody setnej rocznicy śmierci Tadeusza Kościuszki na trwałe zmieniły krajobraz miasta. Ogólne podekscytowanie pośród akademii i przedstawień doprowadziło do szeregu trwałych zmian. Rynek nowomiejski zyskał patrona, gdy na jego środku ustawiono pomnik poświęcony bohaterowi narodowemu. Można by powiedzieć: cóż bardziej porusza niż żywe słowa i obrazy. Trzeba też przyznać, że po otwarciu prywatnych średnich szkół łomżyńska scena znacznie się ożywiła, dzięki wysiłkom grona pedagogicznego dobierającego, z wyczuciem czasu i możliwości, repertuar dla żywiołowo reagującej młodej publiczności wypatrującej już wolnej Polski.

Z czcią traktowano zabytki przypominające czasy dawnej świetności Rzeczypospolitej, jednak organizowane wystawy czasowe nie cieszyły się taką popularnością jak artystyczne występy.

Otwarcie wystawy starożytności w Łomży, gubernator Korf z żoną w otoczeniu urzędników i łomżyńskich społeczników, 1898 r. Zbiory APŁ

Leonia Górska wraz z mężem Henrykiem należeli do wielu łomżyńskich stowarzyszeń pożytku publicznego, w tym „Lutni" i Teatru Amatorskiego, gdzie oboje grywali, a w późniejszym czasie Leonia reżyserowała przedstawienia, których próby odbywały się w ich domu. Także dzieciom przygotowywała choinki i przedstawienia, a nawet ogródek jordanowski. Znana z wyrobionego mezzosopranu udzielała się, śpiewając na koncertach dobroczynnych i podczas uroczystości kościelnych. Jednocześnie z zamiłowaniem popularyzowała koronkarstwo klockowe, do którego wprowadziła sploty z polskim alfabetem.

Fot. ze zbiorów MPM w Łomży

Jasełka w „Lutni” wyreżyserowane przez Leonię Górską w 1906 r. Zbiory MPM

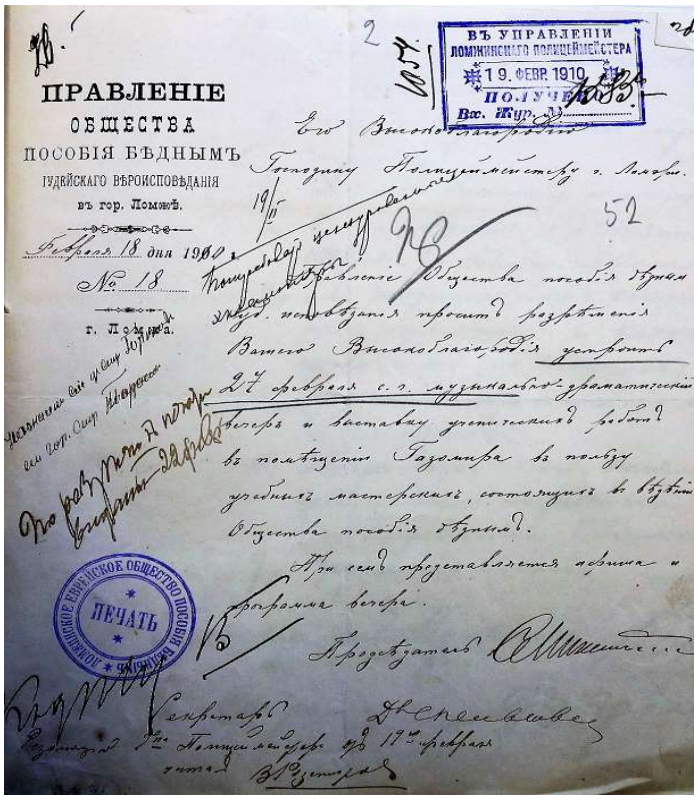

ПРАВЛЕНІЕ
ОБЩЕСТВА
ПОСОБІЯ БѢДНЫМЪ
ІУДЕЙСКАГО ВѢРОИСПОВѢДАНІЯ
въ гор. Ломжѣ.

Февраля 18 дня 1910 г.
№ 18
г. Ломжа

ВЪ УПРАВЛЕНІИ ЛОМЖИНСКАГО ПОЛИЦЕЙМЕЙСТЕРА
19. ФЕВР. 1910
ПОЛУЧЕНО
Вх. № 1085

Его Высокоблагородию
Господину Полицеймейстеру г. Ломжи.

Правление Общества пособія бѣднымъ иудеевъ-исповѣдания просит разрѣшенія Вашего Высокоблагородія устроить 27 февраля с. г. музыкально-драматический вечеръ и выставку ученическихъ работъ въ помѣщеніи Гимназіи въ пользу учебныхъ мастерскихъ, состоящихъ въ вѣдѣніи Общества пособія бѣднымъ.

При семъ представляется афиша и программа вечера.

Предсѣдатель
Секретарь

Разрѣшено г. Полицеймейстеромъ 17 февраля

ЛОМЖИНСКОЕ ЕВРЕЙСКОЕ ОБЩЕСТВО ПОСОБІЯ БѢДНЫМЪ
ПЕЧАТЬ

▲ Prośba Towarzystwa Pomocy Biednym w Łomży do policmajstra o wyrażenie zgody na zorganizowanie dobroczynnego muzyczno-dramatycznego wieczoru i wystawy, 18 kwietnia 1910 r. Zbiory APŁ, Zarząd Łomżyńskiego Policmajstra, sygn. 278

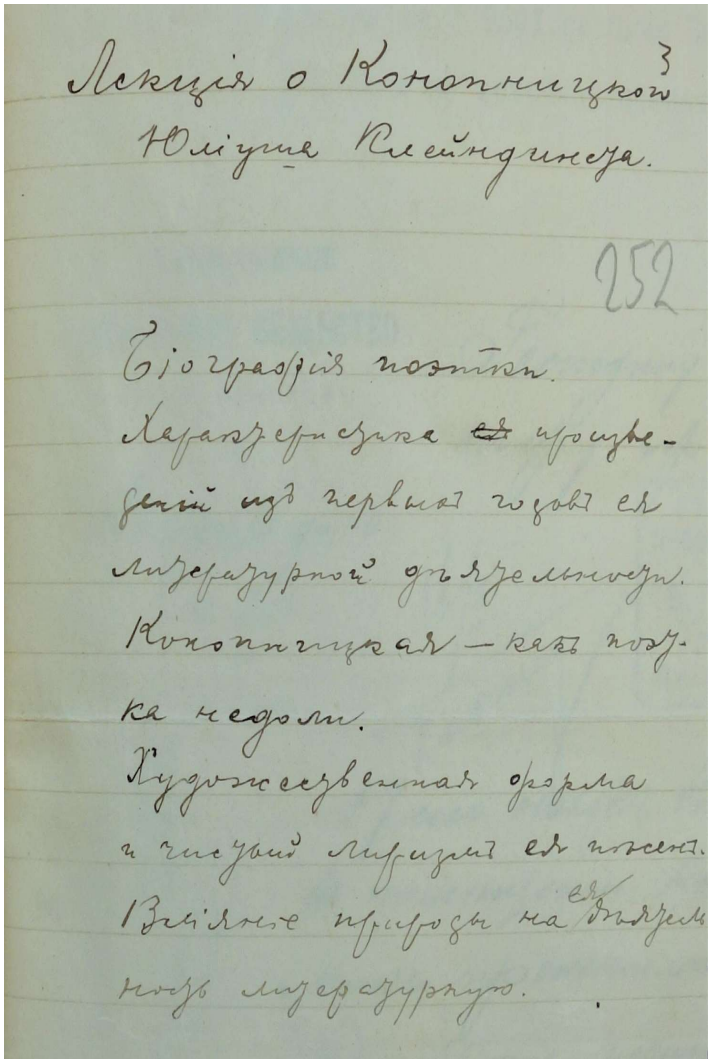

Лекція о Конопницкой
Юліуша Клейндинста.

252

Біографія поэтки.
Характеристика ея произведеній изъ первыхъ годовъ ея литературной дѣятельности.
Конопницкая — какъ поэтка недоли.
Художественная форма и чистый лиризмъ ея поэзіи.
Вліяніе природы на ея дѣятельность литературную.

◄ „O Marii Konopnickiej” – lekcja profesora szkoły handlowej Juliusza Kleindiensta. Program obejmował utwory Marii Konopnickiej z wczesnego okresu twórczości o ludzkiej niedoli. Kompozycja artystyczna dalszej części podkreślała wpływ przyrody na twórczość pisarki. Teatr Czochańskiego, 7 listopada 1910 r. APŁ, Zarząd Policmajstra Łomżyńskiego, sygn. 278

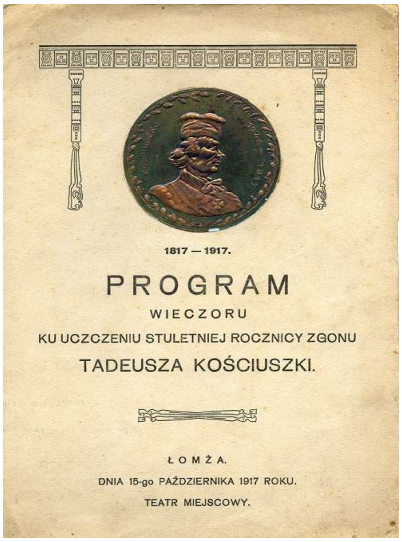

1817 — 1917.
PROGRAM
WIECZORU
KU UCZCZENIU STULETNIEJ ROCZNICY ZGONU
TADEUSZA KOŚCIUSZKI.
ŁOMŻA.
DNIA 15-go PAŹDZIERNIKA 1917 ROKU.
TEATR MIEJSCOWY.

Zb. MPM